

Ана Радованац, студенткиња докторских
студија историје уметности, Семинар за
Музеологију и херитологију, Филозофски факултет,
Универзитет у Београду, Београд
dejzi7@hotmail.com

UDK: 398-93/99(09)
стручни рад

Баштина у кризи - Дворац Шпицер у Беочину

Апстракт: У раду је учињен покушај да се на примеру Дворца Шпицер у Беочину скрене пажња на баштину у кризи. Препознавањем слојевитости овог споменика културе који је деценијама руниран и деградиран, изгубивши све своје претходне намене, кроз различите слојеве памћења сумирају се одређени елементи баштине – њено историјско претрајавње; некадашње стање здања (породични дом Шпицерових); правне регулативе (опомена историје); продукти колективног памћења прожети имагинативним елементима (Легенда о Надору); потенцијал и будућност Дворца (могућа комерцијализација простора). Анализира се проблем наслеђа у опасности које опстаје упркос кризи, са циљем утврђивања права на баштињење и на коначну припадност споменика.

Кључне речи: баштина, дворац, памћење, слојевитост, историја, Шпицер, заштита.

Дворци у Војводини

„Човек не живи у природи,
већ у историји.“

Борис Пастернак

Како треба да изгледа адекватна резиденција имућних? На то питање кроз историју су одговарали и архитекте и градитељи и лаици. Један од одговора је дворац. Асоцијација на значење појма дворац су бајке, Андерсенове, Гримове, замишљени свет који не постоји. Дворци, подизани у доба просперитета, представљају у просторном смислу идеале прошлих времена, али појмовно то су стварне грађевине, раскошне и уникатне. Историја двораца прати историју Европе - дворци допуњују природу импозантном архитектуром, импресивним вртovima и историјским наслеђем. Историја сваке палате је тестамент личне жеље, политичке моћи, богатства, луксуза, често династичког поноса и породичног ривалства.

Свако културно добро, као траг времена у којем је настало, носи са собом одређену дозу мистификације, радозналости, снаге и моћи. Кроз њихово постојање чита се историја друштва, начини исказивања различитих психолошких потреба, откривају се нивои развоја мисли и логике, градитељске, уметничке, егзистенцијалне способности, реконструише се развојни пут *homo sapiens*-а. Постављају се сложена питања на која се тешко добија одговор. Чекајући одговоре, људи су своју радозналост покушали да задовоље сопственим доживљајем.¹ Данас, када је економска криза која не јењава захватила свет, а у Србији се манифестује кроз све аспекте живота, претња да се заустави и обезвреди сваки покушај ревитализације архитектонских објеката који представљају споменике културе, постаје озбиљна и неизбежна. Дворци Војводине нису изузетак, они деле судбину земље која не успева да се стабилизује ни на политичком ни на економском плану.

Подручје Војводине је, у периоду привредног процвата Аустроугарске монархије пресликало стилове живота „на двору“, па је тако подизан низ објеката грађен по узору на царску архитектуру, и укопани објекти били су окружени пространим зеленим површинама.² Прве грађевине ове врсте северно и јужно од Саве и Дунава евидентирају се у XVIII веку и њихова градња траје све до XIX века. У другој половини XIX века називане су дворцима, јер је у то време преовладавао дух градње са простора Аустрије и Мађарске. Дворац са простора Војводине је репрезентативна, уникатна грађевина првенствено подизана изван сталног места боравка (насеља) власника, која је најпре служила за реализацију одмаралишних потреба, али и за сродна и друга пребивања у време доколице и разбигриге.³ Власници двораца били су имућни индустријалци тога времена или моћни велепоседници.⁴ На својим поседима подизали су објекте – каштеле, који према речнику Матице српске, између осталог, имају и значење дворац, замак.⁵ Подизани су у различитим временским периодима, али су увек пратили стилске градитељске правце. Здање у

¹ Ана Панцић, *Дворци Војводине* (Београд: Задужбина Андрејевић, 2007), 73.

² Односи се на просторе Војводине, док су нпр. у Француској дворци били опасани шанцима испуњеним водом, а у Енглеској је веома често вештачко или природно језеро целина за себе. Guy de la Bedoyere, *Castles* (London: Star Fire, 2006), 104.

³ Иван Поповић, *Досадашња научна сазнања у нас као неизоставни фундамент поставке проучавања ранијих индивидуалних објеката за одмарање и сродна пребивања* (Београд: Вук Караџић, 1992), 1-4.

⁴ Ibid.

⁵ Термин каштел није адекватан за објекте истраживања изграђене на подручју Војводине. Каштел је издвојен, на стратешком положају подигнут објекат (као утврђење, град, тврђава) намењен одбрани и наравно боравку власника.

којем је боравио власник имања било је најрепрезентативнији објекат и грађено је према захтевима раскошнијег живота. У каштелу је често боравила комплетна породица велепоседника, а у случају да власник дуже одсуствује у њему је боравио надзорник каштелан. На поседима су подиране и сакралне зграде.⁶ Дворци Војводине јесу репрезентативне грађевине, али се својим габаритним особеностима не могу сврстати у класу осталих европских двораца. То су претежно ниске грађевине без израженог спратног дела, са укопаним темељима, често са пространим винским подрумима. Основа им је правоугаоног или ређе квадратног облика, сразмерно висини умањених димензија. Стилони су најчешће класицизам и сецесија са траговима еклектике; поштована је изражена симетрија са централним истуреним делом и наглашеним степеништем на средини објекта. Декоративност се одликовала скромношћу и умереношћу.

По својим битним одликама дворци припадају култури – универзалној и локалној. Просторна повезаност, учесталост одређених особина, присутност у одређеној области уз временску димензију – трајност, чине их посебном културном творевином и вредношћу. Њихова универзалност потиче из појединих особина које се могу преносити са једног на друго друштво посредством стваралаца културе, а њихова локалност из посебности појединачног простора и народа које другима не могу да припадају. Разлика између европских и војвођанских двораца видљива је и кроз степен друштвено економског развоја земаља, интензитет и обим неговања културних добара и начин њихове презентације. Недостигнути степен европског нивоа неговања културе, историје и баштине, видљив је и у погледу заштите споменика културе. Дворац је, без сумње, као врхунски продукт архитектуре и градитељства, али и културног стваралаштва које га обично прати, у дугом временском периоду представљао оријентир социјалне припадности.⁷ У протеклом времену, које се може мерити деценијама, дворци Војводине нису добили заслужену пажњу. Оно што им недостаје јесте повратак процеса живљења у границама њиховог садашњег постојања. Прожимање интересовања бројних научних области и струка (архитеката, историчара, етнолога, ботаничара, туризмолога, географа, уметника, пејзажних архитеката, музеолога, историчара уметности...) треба да тежи заједничком циљу, афирмацији ових здања и њиховој имплементацији у свакодневне животне токове.

Зато је адекватнији термин за ове војвођанске спахијске куће *дворац* или *пољски дворац*. Ibid.

⁶ Бранко Ћупурдија, *Стамбена архитектура суботичких салаша, мајура и пољопривредних комбината* (Нови Сад: Прометеј, 1993), 29-31.

⁷ Панцић, *Дворци Војводине*, 7.

После Другог светског рата дворци, заједно са свим пратећим садржајима прелазе у државно, а потом у друштвено власништво и могло би се рећи да је тиме њихов историјски и архитектонско-грађевински значај почео да бива занемариван. У овом периоду се може потражити зачетак кризе баштине која ће захватити дворце Војводине, који су у великом броју функционално и наменски претварани у управе пољопривредних добара или васпитно-образовне установе, хотелско-угоститељске објекте, па чак и у радничке станове.

На питање постављено на почетку овог рада *Како треба да изгледа адекватна резиденција имућних*, надовезује се ново питање *Чији би данас био такав породични дом*, ако је дом дворац и ако већ готово седамдесет година породица не живи у њему, ако здање прелази из руке у руку, а законски власник је држава Србија – земља коју економска криза протреса, уназађује и приморава да спушта критеријуме и мења културне приоритете?

Шпицер – породични дом

„Много тога је скривено пред нашим погледом...“

Фридрих Ниче

Као део културног идентитета народа који су живели на овом простору, дворци и летњиковци су дубоко уткани у историју, културу и традицију Војводине. Историјски токови учинили су да је територија Срема по броју двораца као културно историјских споменика најсиромашнија. Статус споменика културе утврђен је у Срему за само шест објеката ове врсте,⁸ један од њих је дворац породице Еде Шпицера (Ede Spitzer). Сагледавањем слојевитости трајања овог културног добра, што допринеси утврђивању идентитета споменика, пружа се могућност тражења одговора на питање коме заиста припада Дворац. Први *слој памћења*, онај историјски, обухватао би чињенице везане за дух епохе на овом простору, друштвене односе, за изградњу здања, његове архитектонске, естетске и уметничке одлике и за некадашње стање објекта.

Дворац у Беочину изграђен је за породицу Шпицер. Имућни велепоседник немачког порекла Еде Шпицер имао је знатан акционарски

⁸ Дворац Марцибањи – Карачоњи у Сремској Каменици, Дворац Шпицер у Беочину, Фишеров летњиковац у Руми, Дворац Шлоц у Голубинцима, летњиковац Пејачевић – „Моја воља“ и Летњиковац Вишњевци у Великим Радинцима. Документација преузета из Републичког Завода за заштиту споменика културе, Београд.

удео у беочинској фабрици цемента (данашњи назив „Lafarge“).⁹ Објекат је пројектовао мађарски архитекта Имре Штајндл (Imre Steindl, 1884-1902)¹⁰ у периоду од 1890. до 1895. године, а на самој грађевини уклесана је година 1898. Породица Шпицер напушта Дворац уочи Другог светског рата.

Нађа Фолић-Куртовић примећује да је напор уметника разних европских центара да остваре хомогени стил у Војводини прихваћен прво у свом декоративном изразу, док су конструкцијски и функционални проблеми постепено разрешавани и унапређивани све до двадесетих година XX века. Она истиче „каштел у Беочину“ као један од највреднијих примера, са низом детаља у сецесијском стилу, аплицираних на конвенционално обликовани корпус објекта, са слободно интерпретираним флоралним и фигуративним детаљима.¹¹ Просторна целина поред главног објекта дворца, обухватала је парк¹² са фонтаном, два базена, зграду за послугу

⁹ Поседници имања на простору Војводине живели су претежно у Будимпешти и Бечу, центрима економске моћи. Били су то имућни индустријалци, трговци, занатлије и чиновници (међу којима је било и Срба) који су у време јавних лицитација коморских добара куповали или заслугом добијали „пусте земље“. Куповина имања често је била услов за стицање племићке титуле и обезбеђивања респектабилне позиције у друштву. Тако је проистекла потреба за надметањем и истицањем, а манифестовала се подизањем грађевина посебног, репрезентативног типа, као што су дворци, каштели, летњиковци. Пандић, *Дворци Војводине*, 67.

¹⁰ Мађарски архитекта, професор на будимпештанском универзитету, члан RIBA (Royal Institute of British Architects), члан Мађарске академија наука. Gyula Ernyey, *Hungarian Critic on the Aesthetic Movement* (Budapest: Hungarian University of Craft and Design, 1999), 53.

¹¹ Нађа Фолић-Куртовић и др, *Културно наслеђе Војводине* (Нови Сад: Завод за културу Војводине, 2008), 21-22.

¹² Све до пред сам крај XVII века на овим просторима негован је тип такозваног „француског врта“, а негде од друге половине XVIII века доминацију у том смислу преузима „енглески врт“. Специфичност „француског врта“ је строга геометријска распоређеност и уређеност, стазе за шетњу су прецизно исцртане, обично полукружне и сусрећу се код фонтане, вењака, капелице или неког другог грађевинског објекта типичног за врт, а то може да буде и вајарско дело. Зеленило је обрезано и обликовано, строгих линија и изражене хортикултуралне мисли. Француски барокни парк је карактеристично припојен уз сам дворац, не прати спонтаност природе у којој је настао већ искључиво вољу господара и умеће вртлара. „Енглески врт“ одликује слободнији стил у композицији, форми и врстама флоре. Примерци расту произвољно, али уредно и одржавано. „Енглески врт“ је слободнији, заузима шири простор и више је налик на некултивисан природни простор. John Harris, *A Garden Alphabet* (London: Octopus Books, 1979), 57.

Једина сачувана фотографија врта који је припадао дворцу Шпицер сугерише комбинацију стилова у парковској целини – предњи део имања дефинитивно

и летњи павиљон.¹³ Данас постоје само трагови њиховог постојања. Сам дворац има посебан значај као један од ретких примера сецесионизма, примењеног на архитектури двораца Војводине.¹⁴ Необичан објекат, привлачи пажњу својим неправилним обликом и ретком, помало мистичном декорацијом фасаде. Асиметричне је основе са наглашеном главном фасадом, главним улазом са портиком и четири етажне подрум, приземље, први спрат и тавански простор. Улазни део чине прилазне степенице ограђене широким зидом и балустрадом, а кров надстрешнице носе стубови. У корпус објекта укомпоновани су различити архитектонски детаљи, тераса, лођа, прозори у облику бифора, трифора и окулуса, ренесансне аркаде, ограда терасе и барокна капа куполе на кулама.¹⁵ Објекат поседује подрумски простор испод целе површине надземног дела, који је ходницима био повезан са улицом, чак и са суседним брдом.¹⁶ И тавански и подрумски простор били су повезани и лако доступни из самог објекта. Стаклена башта окренута ка улици представља елемент који овај Дворац, у односу на остале дворце у Војводини чини посебним.¹⁷ Остаци орнаменталне декорације фасаде, нарочито завршетака димњака и необичних фасадних елемената змијоликих, жаболиких и змајоликих облика, представљају редак склоп декоративних детаља урађених у малтерској пластици, керамици, штукано програму и кованом гвожђу.¹⁸ Ентеријер остварен у духу варијанте мађарске сецесије китњастих облика диктирала је намена а захтевао угледан економски статус власника Дворца. Централним холлом доминирало је степениште са декоративном оградом и округлим витражом који се протезао кроз две етажне. Таваница је била дрвена, касетирана, зидови обложени дрвеним ламперијама, као и галерија спрата са балустерима од пуног дрвета, а поједини зидови били су осликани сеце-

је био изведен по „француској“ шеми (од чега данас нема ни најмањег трага), док задњи део, што се и данас јано види асоцира на стил „енглеског врта“.

¹³ Attila Hegedus, „A beocsini (belcsényi) kastély“, *Magyar Szó: a demokratikus közvélemény napilapja*, 25. januar, 2010, 12.

¹⁴ Ana Pandžić, *Reprezentativna kulturna baština Vojvodine. Dvorci, kašteli, letnjikovci*, (Beograd: Admiral books, 2007), 49

¹⁵ Фолић-Куртовић и др, *Културно наслеђе Војводине*, 188.

¹⁶ Велепоседници су на имањима, окупљајући народ, често подизали капеле и мање цркве. Приче људи који су живели у том времену и оставили за собом записе и беседе говоре да су верски објекти подземним каналима повезивани са дворским објектима, како би бег од силе и агресије био лакши. Панџић, *Дворци Војводине*, 24.

¹⁷ Ibid., 70.

¹⁸ Rozsa Pecze, „A Belcsenyi (Beočini) Spitzer kastely“, *Bácsország: vajdasági honismereti szemle*, 2007, 84-87.

сијским декоративним програмом са стилизованим биљним елементима. У холу се налазио огроман камин изразито живог колорита, на коме је била примењена керамика ипирогранита фабрике „Жолнај“ из Печуја.¹⁹ Данас у ентеријеру једва да постоје трагови некадашње раскоши.

Дворац је представљао редак пример еклектичког склопа у коме су функција и декорација усклађене на начин препознатљив у тренутку смене векова – у покушајима да се помире и доведу у склад елементи претходних стилова – од романике, готике, ренесансе до барока. Објекат је вредан пажње и као дело цењеног архитекте Штајндла, који је поред осталог пројектовао неоготичку палату Парламента у Будимпешти.²⁰ Реткост, вредност и значај овог споменика културе огледа се и у времену његовог настанка, које одражава стилске промене и рану фазу сецесијске архитектуре, која ће формирати и диктирати стилске и естетске норме у XX веку.²¹

Да ли је Дворац Шпицер испунио услове да буде третиран као вредна баштина земље Србије, ко ће и када о томе да одлучи?

Шпицер – опомена историје

„Damnificus ne sis, cul
prodesse nequis“²²
Cornelius Tacitus

Подсетимо се да је култура, како формулише Стеван Томић „друштвено-историјски феномен акумулације и чувања – макар и у незнатним траговима – искуства, сазнања, остајања, ишчезавања, преображавања и међувремених осцилација укупног материјалног, духовног, психолошког и сваког другог развитка човека и његових заједница.“²³ Оваква формулација културе не односи се на судбину Дворца Шпицер. Напуштен је, без намене и у неприхватљиво девастираном стању. Један *слој памћења* покрива његово пропадање, али и чува оно што је остало.

Променом својинских односа после Другог светског рата, Шпицер прелази у друштвено власништво. Влада Републике Србије донела

¹⁹ Фолић-Куртовић и др, *Културно наслеђе Војводине*, 22

²⁰ Александар Кадијевић, „Живот и дело архитекте Драгише Брашована (1887-1965)“, *Годишњак града Београда XXXVII* (1990): 146.

²¹ Фолић-Куртовић и др, *Културно наслеђе Војводине*, 189.

²² „Коме нећеш помоћи, не чини ни штету“.

²³ Стеван Томић, *Споменици културе и њихова својства и вредности* (Београд: Народна библиотека Србије, Републички завод за заштиту споменика културе, 1983), 70.

је одлуку о утврђивању Дворца у Беочину за непокретно културно добро – споменик културе 18. јуна 1997. године и тиме здање потпада под надлежност Покрајинског завода за заштиту споменика културе Новог Сада.²⁴ Од када је под заштитом државе, суноврат беочинског Дворца се убрзао.

Према подацима Факултета техничких наука у Београду, функционалност Дворца је потпуно нарушена. Визуелно се уочавају различита оштећења: дезинтеграција конструктивног материјала, деградација материјала услед биолошког растивања, оштећења од капиларне и атмосферске влаге, љускање завршног декоративног слоја, отпадање малтера, труљење дрвене грађе... Наведена оштећења односе се на спољашње и унутрашње зидове и на зидове на свим етажама. Међуспратне таванице од дрвених греда су труле. Стубови су наломљени, један је потпуно уништен, олучена инсталација више не постоји, као ни надпрозорне и надвратне греде. Дрвена кровна конструкција је донекле замењена, радови на покривању нису завршени, што је проузроковало отпадање црепа са појединих делова и изложеност ентеријера временским непогодама. Локална носивост појединих елемената је смањена. Дотрајалост и оштећења материјала и елемената конструкције смањили су трајност овог објекта до те мере да ће, ако се не предузму хитне и радикалне мере на његовој заштити и санацији, било какве мере у каснијем периоду бити потпуно економски неисплативе.²⁵ Сагледавањем објекта кроз наведене податке, уочљива је дубока егзистенцијална криза овог споменика културе. С обзиром да је руиниран и отворен, у Дворац је могуће ући, прошетати двориштем, попети се на спрат и изаћи на **балкон**. Врата и прозори не постоје, огромни разнобојни витражи су полупани, електричне инсталације су повађене из зидова. На месту где се налазио огроман камин од зелене „Жолнај“ мајолике сада је згариште. Поломљено је све што је могло да се поломи, дрвена ограда галерије је ишчупана, изрезбарена и већим делом спаљена. Некада очигледно богата штукатура у ентеријеру присутна је само у траговима. Паркет не постоји, у собама, у холу, практично свуда, уместо њега су земља и самоникле биљке, којима погодује одсуство кровне конструкције. Бизарни архитектонски детаљи Шпицерове фасадне декорације још увек опстају, мада видно демолирани. Козарски поток који пролази поред здања и поткопава темеље довео је до урушавања дела улазног трема од кога је остала гомила шута. Некадашњег велелепни врт данас је дивље растивање, а дужином имања пролази конвејер који користи оближња фабрика цемента. Нај-

²⁴ Документација преузета из Републичког Завода за заштиту споменика културе, Београд

²⁵ Саша Гроздановић, Маја Попов, Вања Томашев, „Ревитализација дворца Шпицер у Беочину,“ у: *Зборник радова Рударско-геолошког факултета*, 160-165 (Београд: АГМ књига, 2010).

већу штету Дворац је претрпео од људске руке – покраден је, осакаћен и ижврљан. Скаредни натписи делују сурово и непотребно, не оправдава их ни духовито и интелектуално размишљање да „и руку Пјера дела Франческе и руку ноћног уметника графита води исти људски очај и исти божански дар, само су им околности драматично различите“.²⁶ Ко треба физички да штити здање, чија је то дужност? Како наводи Гери Едсон, „идеја дужности најчешће се повезује са законом или чашћу. Однос између дужности и закона је јасан. Ако постоји закон, постоји и обавеза да се поштује. Обавеза да се закон поштује заснива се на сазнању, да ће ако се не поштује, уследити неки облик принудне акције. Али етика обавезује без спољне присиле. Етика нуди стандарде којима можемо да проценимо сопствено понашање и понашање других.“²⁷ И закон и дужност су затајили, а како год да ишчитавамо и тумачимо опште прихваћене етичке стандарде, слика и нашег и туђег понашања остаје срамотно обеспокојавајућа. Речима Стевана Томића, „прошлост почиње да се сагледава другачије: рушевине сада изгледају као историјски споменици, као мртве љуштуре неког другог света, које, међутим, осећајном посматрачу ипак могу да открију трагове неког прошлог живота. Тело прошлости је мртво, али невидљива душа и даље живи у рушевинама.“²⁸

Здање стоји упркос свему, сведочећи о јединствености својстава која споменик културе чине спомеником, који не може ни да настане ни да престане да то буде вољом или одлуком друштва, осим, наравно присилом.²⁹ Присила, када је Шпицер у питању, напада свом силом...

Да ли ће Дворац Шпицер бити дотучен од људске руке или осуђен да се сам сруши, ко ће и када о томе да одлучи?

Шпицер – сабласно здање

„Палате су део летописа света који
остаје и када умиру песме и предања“
Ранко Радовић

Занемарујући личну незаинтересованост и у најмању руку неповерење у односу на садржаје ове врсте, овде би се требало осврнути на још један *слој памћења*, на легенду о Надору, једном од градитеља Дворца, која се помиње у литератури,³⁰ препричава од стране мештана, а нешто слично

²⁶ Tomislav Šola, *Marketing u muzejima* (Beograd: Clio, 2003), 35.

²⁷ Geri Edson, *Muzeji i etika*, (Beograd: Clio, 2003), 80

²⁸ Алаида Асман, „О метафорици сећања“, *Реч* 56-2 (1999):130

²⁹ Томић, *Споменици културе*, 75.

³⁰ Milan Belegišanin, *Snovi zatravljenih kula. Legende o zamkovima Vojvodine* (Beograd: Admiral Books, 2008), 17-23., Панцић, *Дворци Војводине*, 70-71.

помиње и општински званичник у чланку у *Политици*.³¹ Владин чиновник, Секула Петровић, начелник општинске управе у Беочину, коментарише „фијукање ветра“, осврће се на „невидљиве тајанствене становнике из неких прошлих времена“, али не сугерише баш никакво решење за санацију објекта. Деценијама се око Дворца плету приче. Називају га „уклетом кућом“, „кућом духова“, „кућом сова и слепих мишева”,³² људи зазиру од тог места, а да, осим старе легенде, коју су чули или нису, не знају чега се плаше. Ирационална фобичност према одређеном простору је феномен присутан у психологији. Рушевина изазива одбојност и буди подозривост. Генератор сећања је код Беочинаца означио Дворац као „проклет“, као баштину која носи несрећу, иако нема предања ни записа да се икаква несрећа заиста догодила на том простору. Покушај да се истражи памћење које чува „страшне приче“ и негује страх повезан је са проблемом памћења и заборава. Према Алаиди Асман, ако је суштина времена немогућност повратка, једносмерност кретања ка увек новом крају, онда је суштина сећања негација ове законитости времена: сећање покреће оно што се не може обрнути и враћа оно што је изгубљено. Захваљујући својој тајанственој вези са вечношћу оно може да превазилази границе датог. Време и заборав, сећање и вечност иду у пару. Памћење је позитиван принцип, а спрам њега стоји заборав као негативан.³³

Легенда: *Име градитеља се није дуго могло сазнати. Тек пре тридесетак година, када је започето рестаурација замка, у охлађеном пепелу гипсане пећи, пронађен је пергамент, на коме је било записано следеће:*

„По сјају његових очију бих рекао да долази са Далеког истока. Зове се Надор. Откад је стигао, није проговорио ни једну једину реч – само ћути и гњечи гипс за фасаду и украсе на замку. Оно што ме је запрепастило, то је да на свакој руци има по седам прстију. Шаке су му толико велике да прекривају хладом читаву фонтану, када их ујутру диже увис да се помоли излазећем сунцу. Његовом доласку се изгледа радују само птице. Вероватно мисле да ће у те велике шаке стати пуно више мрвица када их буде хранио.“

(Следи један део на пергаменту који је нечитак) Наставак:

³¹ „Ово лепо здање, некада понос власника богате породице Шпицер, данас више подсећа на кућу духова, запуштену и заборављену од свих, него на зграду под заштитом. Поразбијани су прозори и врата, промаја слободно фијуче, па се стиче утисак да је Шпицеров дворац заиста постао уточиште невидљивих тајанствених становника из неких прошлих времена.“ Јован Слатинац, „Године руше Шпицеров дворац“, *Политика*, 6. март 2011, <http://www.politika.rs/rubrike/Srbija/Godine-ruse-Spicerov-dvorac-u-Beocinu.sr.html>.

³² Ibid.

³³ Асман, „О метафорици сећања“, 127

„Надор још ниједном није нахранио птице. Још увек само гњечи гипс, прави украсе на замку и ћути. Ти његови украси су чудни.“ „Чини ми се да су гипсане главе тих животиња изашле из главе неког злог човека који у животу никада никога није волео. Из Надорове изобличене маште излазе гипсане поруке мржње и црнила. Кришом посматрам његове огромне руке које у тишини гњече гипс и морам да признам да се мало дивим том седмопрстом мрачњаку који са послом прекида једино када се моли.“

(Поново следи један нечитак део на пергаменту, а наставак који следи једва је могуће идентификовати, као да је аутор свој запис завршио смртно заплашен).

„Јуче се догодило нешто ужасно. Био је последњи дан Надоровог рада. Негде око подне завршио је и лик источњачког змаја на гипсаној пећи. Пре но што је почео да се пакује, стао је пред фасаду да види своје дело и задовољан је отворио десну шаку. Била је пуна мрвица хлеба. Тога тренутка сам помислио да сам се можда огрешлио о чудног неимара. Прво му је у шаку слетела нежна бела голубица, али Надор је није нахранио, но је шаку стиснуо и грудву крвавог перја хитнуо ка највишем димњаку. Уморивши се од преваре и зла сео је на свој диван у горњој соби да се одмори пред пут. У сумрак га је стигла освета. Док је спавао, голубови су га покрили својим изметом, тако да су га потпуно залепили за диван. Пре ноћи се и сам претворио у голубији измет...³⁴ Нисам само престрашен, но сам и тужан. Више се нико неће молити излазећем сунцу, али неће бити ни беле голубице да лети ка светлу.“

Андрија

П.С. „Сутра одлазим и ја. Спахија не може да схвати да могу да оставим топли кревет и добру плату само зато што се не осећам добро када гледам украсе на фасади замка. Овај запис остављам у устима змаја на гипсаној пећи. Ако је истина оно што говорим, пергамент неће изгорети.“³⁵

³⁴ Тужно и дегутантно, али истинито: подови Шпицера, нарочито приземног дела, практично су прекривени изметом. Објекат је потпуно отворен и незаштићен, доступан бескућницима и наркоманима.

³⁵ Легенда преузета из: Belegišanin, *Snovi zatravljenih kula*, 17-23.

Дворац Шпицер се по свему судећи овде нашао у „измештенном, флуидном просторно-временском контексту“,³⁶ где мистичност прекрива реалност и где прошлост добија битку против садашњости. Измаштана легенда не води рачуна о историчности. Она се јавља као једна релација, једно својство Дворца. Својства су та која и појединачно и својом укупношћу чине споменичку вредност неке објектне или идеалне предметности.³⁷ Да би простор задовољио своју функцију у процесу баштињења, у својој формативној структури мора да садржи значајан меморијски потенцијал.³⁸ Наслеђени механизам памћења, преузет до данас, сврстава Дворац са његовим својствима у злокобни физичко-психолошки оквир у коме се ово место памћења доживљава као баштина која евоцира страх и замагљује реални историјски контекст.

Да ли је Дворац Шпицер заслужио да се препозна као део колективног памћења, да ли га легенде сврставају у здања довољно различита од градских облакодера да буде сачуван као вредна баштина, ко ће и када о томе да одлучи?

Шпицер – дворац неискоришћених могућности

„Слаба је корист од воље ако не следи и дело“
Тит Ливије

После одласка породице Шпицер из земље, пре Другог светског рата, Дворац је коришћен као зграда немачке Војне команде. После извршене национализације, у неколико наврата, до почетка деведесетих година прошлог века, мења намену: лечилиште и одмаралиште ратних војних инвалида, основна школа, градска библиотека, дом културе, седиште рукометног клуба, радио станица из које се огласио први радио у Беочину. Најдуже је био ексклузиван угоститељски објекат – ресторан са преноћиштем у коме су одседали страни ловци. После приватизације предузећа „Подунавље“, у чијем је закупу био, остаје празан и почиње нагло да пропада. Различите намене које је издржао Дворац и експлоатација његовог простора у комерцијалне сврхе, као и неискоришћен потенцијал који поседује, предмет су разматрања овог *слоја памћења*.

Док је пропадао, коришћен је као локација и сценографија за снимање филмова (*Чувари замка, Рани радови, Доручак с ђаволом, Дечак и виолина*). Посебан понос житеља Беочина изазвало је уступање Дворца

³⁶ Милан Попадић, „Patrimonium Sancti Georgii,“ *Синтезис* II-1 (2010): 110.

³⁷ Томић, *Споменици културе*, 71.

³⁸ [Милан Попадић], *Простори памћења. Архитектура, баштина, уметност*, Међународни научни симпозијум (Београд: Филозофски факултет, 2011), 6.

за филмове *Црна мачка*, *бели мачор* и *Ратници*, јер су том приликом видели Емира Кустурицу и Клинта Иствуда лично, што је бар привремено бацило у заборав страх и „уклетост” и унело нешто радости у просту свакодневицу. У врту је импровизирана имитација бунара, подигнута за потребе снимања Кустуричиног филма. Поменути филмски декор одудара од амбијента који влада око дворца, али до сада се није нашао нико надлежан да га сруши. Али и то је прошло. Поново владин чиновник Секула Петровић³⁹ – „са сетом” уздише над „дворцем изгубљених душа”. „Стојимо”, каже, „и чекамо”. Од неке конкретне идеје, а још мање акције, која би резултирала смањењем кризе у којој се наслеђе налази и спасавањем овог споменика културе, нема ни трага.

Чак се и стављање Дворца под заштиту државе и његово проглашавање за културно добро показало као мач са две оштрице: свакоме ко би показао интерес за овај објекат, постављани су ригорозни услови његове обнове и коришћења. Интересовање је постојало: представници италијанске групе „Адиге Битуми“ израчунали су да би за комплетну обнову било потребно око два и по милиона евра, што им је било много; Институт за економику пољопривреде из Београда, у сарадњи са представницима амбасаде Аустрије, нудио је да Дворац постане центар постдипломских студија из области пољопривреде за овај део Европе, али пројекат је пропао; озбиљне намере за закуп дворца изнео је Немац Клаус Вајс из Едлинга, власник фирме „Електропарк Вајс“, који има у закупу десетак двораца у Немачкој и Аустрији, које је претворио у луксузне апартмане и ресторане. Ни тада није дошло до реализације.⁴⁰

Крајем 2011. године новосадско предузеће „Футуризам“⁴¹ потписало је уговор са општином Беочин о дугорочном закупу Дворца. Директор овог предузећа, доктор Милош Ћурувија, весело и са много оптимизма тумачи будући пројекат. Према његовим речима, најбитније је што је општина успела да препозна Дворац као културно наслеђе и да

³⁹ „‘Омиљено место редитеља и филмских екипа [...] данас је само амбијент за један хорор, у којем као статисте видим све нас. Стојимо и чекамо да „дворац изгубљених душа“ постане гомила камена и успомена. Понекад само, у неком од кадрова бројних филмова снимљених на овом месту, старији, који памте овај објекат у пуном сјају, могу да се подсети како је некад изгледало. Подсети и уздахну’ – каже са сетом Секула Петровић.“ Дана Станковић, „Занимљива Србија: стари замак у Беочину. Дворац изгубљених душа“, *Политика Магазин*, 5. децембар 2010, <http://www.politika.rs/rubrike/Magazin/Dvorac-izgubljenih-dusa.sr.html>.

⁴⁰ Станковић, „Дворац изгубљених душа”; Танјуг, „Špicerov замак у Беочину ускоро ресторан!“, *Vesti Radio televizije Vojvodine*, 25. децембар 2008, http://www.rtv.rs/sr_lat/vojvodina/spicerov-zamak-u-beocinu-uskoro-restoran!_101154.html.

⁴¹ Друштво за консалтинг у туризму, са седиштем у Новом Саду.

уочи нужност његовог очувања и ревитализације. После тога, „све ће ићи лако“. Предузеће иницира оснивање „Удружења уметника и љубитеља старих грађевина“, са циљем да се изврши комплетна реконструкција, да се Дворац врати у стање из периода када је изграђен и да тако, каже Ћурувија, постане један од најзначајнијих културних центара у овом делу Европе. Звучи лепо и једноставно. Додаје, узгред, да ће амбијентална целина око Дворца бити функционално и визуелно унапређена. Директор се не осврће на економски моменат – одакле би се набавила средства, колика би уопште бар приближно требало да буду, постоји ли икаква идеја ко би их обезбедио. Али, зато наглашава да је у припреми књига у којој ће Дворац Шпицер бити главно место дешавања, пише се и сценарио за играни филм.⁴² Могу се претпоставити три могућности: прва је да директор има податке о будућим финансијерима, али из неких разлога не жели да их открије; друга је да директор из очајања изговара текст који треба да звучи охрабрујуће и кроз који се „Футуризам“ представља као успешна установа способна за прави подвиг, а трећа је да директор, без обзира што је успео да препозна културно наслеђе, слабо познаје материју о којој говори и олако обећава. Олакшавајућа околност би била да има добре намере.

Врхунац планова у вези са ревитализацијом Дворца, на граници манипулације, представља оглашавање у медијима извесног Младена Радуловића,⁴³ који је, како се испоставило, пријатељ директора Ћурувије. У једном интервјуу Радуловић каже: „Пошто сам на позив мог пријатеља Милоша Ћурувије, закупца Дворца Шпицер, отишао у Беоцин, где се та велелепна грађевина налази, одлучио сам да му помогнем у обнављању тог здања. Завршили смо финансијску конструкцију, а ускоро почињу и радови. Наш пројекат Шпицер имаће двадесет четири радна огранка, врхунски театар, затим језеро, парк, мини-зоо врт, галеријски простор према светским стандардима, телевизију, радио. То ће бити један од највећих центара за бављење младим талентима из уметничких области.“⁴⁴

⁴² В. Х., „Дворац Шпицер улази у бедекере“, *Дневник*, 24. април 2012, <http://www.dnevnik.rs/vojvodina/dvorac-spicer-ulazi-u-bedekere>.

⁴³ О Радуловићу из домаћих таблоида можемо сазнати да је по вокацији манекен, учесник *reality show*-а VIP Велики брат, широј јавности познат и као бивши пратилац турбо-фолк певачица Секе Алексић и Анабеле Букве, те да ради на свом првом музичком албуму. Видети, на пример, „Mladen Radulović veruje da su ga duhovi izlečili?!“, *Svet*, 31. januar 2012, <http://www.svet.rs/najnovije-vesti/mladen-radulovic-veruje-da-su-ga-duhovi-izlecili> и Ivana Nikolić, „Mladen Radulović: Povratak u javnost“, *Hello!*, 17. februar 2012, <http://www.hellomagazin.rs/mladen-radulovic-povratak-u-javnost/>.

⁴⁴ Nikolić, „Mladen Radulović: Povratak u javnost“.

Даље, поверава медијима да је кућа пуна духова, али да му је након пола сата боравка у њој престао бол у колену од повреде лигамента!⁴⁵

Подаци познати јавности о животном путу господина Радуловића не препоручују га као компетентног да се упушта у „помагање“ при сложеном и неизвесном процесу обнове било ког културног споменика. Нису познате околности које су једну личност оваквог профила довеле у везу са акцијом, на чијем би челу морали да стоје стручњаци, а иза које би требало да буде озбиљна државна институција, уз подршку саме државе. Ради се о културној баштини која не би смела да буде препуштена аматерима и авантуристима, чак ни по цену на тај начин добијене финансијске подршке, што овде очигледно није случај.

Ана Панцић сматра да је највећи недостатак војвођанских двораца њихова неуочљивост, односно недовољно експонирање њиховог постојања у друштву. Небрига и немарност у друштву резултирају генерално малим учешћем у људској свести о њиховом постојању.⁴⁶ Или, како наводи Ханс-Георг Гадамер, „одвикнутост од погледа на оно што је задато, заиста је много тога разорила, градове и улице, просторе и тргове, а поготово је ослепила примаоца – као да нека грађевина нема другог одређења осим да изражава своје време и као да није уграђена у животни свет.“⁴⁷ Постоји дилема, када би се нашла средства и ако се нађу средства, да ли је потребније припремити Дворац за друштвено-корисну експлоатацију, или га трајно конзервирати и можда тако заборавити. Свесним, усмереним и планским уређењем и имплементирањем адекватних функција Дворац би могао „да бира“ хоће ли се претворити у музеј, културни центар, библиотеку или угоститељски објекат. Могао би да постане сегмент културног туризма који свесно упућује на откривање нових и упознавање старих споменика културе, или центар монденског туризма који је нашао своју фирмацију у земљама Западне Европе.

Будући да је у Србији у току усвајање Закона о реституцији који повраћа национализовану имовину, могао би да се следи пример Чешке која је сличним законом регулисала услове под којим наследници могу да потражују своју имовину. У тој земљи већ су многа добра на тај начин адаптирана, у дворцима су основани културни центри, музеји, хотели. Финансирање се обавља из народног фонда, уз мултидисциплинарно стручно усмеравање и надгледање адаптације.⁴⁸ Требало би водити рачуна да Дворац Шпицер, ако постане друштвено користан и експлоатисан, никако не буде деградиран, јер се „свака палата која је пред нама мора

⁴⁵ „Mladen Radulović veruje da su ga duhovi izlečili!”, *Svet*.

⁴⁶ Панцић, *Дворци Војводине*, 76.

⁴⁷ Ханс-Георг Гадамер, *Европско наслеђе* (Београд: Плато, 1999), 52.

⁴⁸ Панцић, *Дворци Војводине*, 77.

разумети као вишеслојни друштвени запис, али и као независна пластична и пејзажна форма, опис времена, али и стварне лепоте и узбудљивог значења.⁴⁹ Данас је овакве и сличне подухвате – пројекте афирмације – неизвесно и предлагати, а готово претенциозно радити, јер се њихови резултати у блиској будућности једва назиру. А опет, не постоји време које не треба искористити као припрему за будућност.

Да ли Дворац Шпицер, место сећања, треба прихватити као потенцијал вредан улагања, ко ће и када о томе да одлучи?

Шпицер – ничија баштина

„Истрајте и сачувајте се за боље дане!“
Еразмо Ротердамски

Културна наслеђа су угрожена како деловањем природних узрока тако и деловањем човека, његовом неспособношћу да уочи цивилизацијске вредности у културној баштини и начине како она може да унапреди и хуманизује опште услове жив ота једне средине. Заборавља се да је прогрес који жртвује прошлост и њене духовне вредности будућности само лажан напредак и пораз хуманистичких идеала. Човек данас, усред све веће алијенације, инстинктивно тражи ослонац и подстицаје у тековинама културног наслеђа. Сваки сегмент баштине говори о времену у коме је настао, духовној клими тог времена, опомиње нас на место у колективном памћењу. Културно наслеђе чува за нас поруке прошлих епоха, али и омогућава да боље разумемо садашњост, да упознамо себе, јасније сагледамо ко смо, одакле смо дошли и докле смо стигли. Разноврсне и неисцрпне вредности које садржи културно наслеђе унапређују садржаје свакодневног живота и оплемењују га. Баштина је једнако битна за напредак и благостање једног друштва као и сви остали чиниоци напретка; она чува фрагменте историјског сећања без чијег је коришћења и тумачења немогуће написати синтетично дело о прошлости једне цивилизације. Поштовање културног наслеђа, како пише Павле Станојевић, не значи пуко окретање прошлости и стварање митова, већ многоструки креативни процес, који ће кроз транспоновања и трансформисања искуства прошлости обликовати један нови и бољи свет.⁵⁰

Дворац Шпицер, као и свако културно добро, носи са собом своје *слојеве памћења*. Трагајући кроз њих тражен је одговор чији је, коме заиста припада овај Дворац, не ко је његов законски власник, већ ко је ње-

⁴⁹ Harry C. Lindinger, *Domovi kraljeva* (Beograd: Vuk Karadžić, 1978), 6.

⁵⁰ Павле Станојевић, „Културна добра и њихове хуманистичке вредности,“ *Гласник друштва конзерватора Србије* 15 (1991): 27.

гов чувар – чија је он баштина. Напуштен је, пропао, готово до потпуног уништења, држава која га својата заборавила је и да постоји. Мештани једва да га примећују, а и плаше га се. Оно мало покушаја да се здање подигне из мртвих врти се углавном око новца, око могућности зараде – а и такви напори су пропали. Постоји, истина, надлежна институција, Покрајински завод за заштиту споменика културе из Новог Сада, али та институција је или немоћна да ишта учини, или недовољно заинтересована, тек Шпицер никако да стигне на ред. Друштво, које се боји или бежи од детаљног познавања своје прошлости у њеној укупности, или тежи да препусти заборава и пропадању ту прошлост – ради против интереса свог властитог прогреса.⁵¹

Понекад анонимни појединци постају чувари националне баштине. Усред Другог светског рата, група средовечних Енглескиња,⁵² које су годинама живеле у Фиренци, стале су, пркосећи Немцима, пред миниранни звоник катедрале у Сан Ђимињану, држећи се за руке, увезавши конопцима динамит око својих тела, бранећи ренесансне фреске од експлозије. Успеле су, а спасена баштина чак није ни припадала Енглеској. Чије су данас фреске у Сан Ђимињану? Немачки архитекта, аристократског порекла Алберт Шпер (Speer, Albert, 1905-1981)⁵³ рескирао је живот одбијајући да, по Хитлеровом наређењу током марта и априла 1945. године потпише наређења за уништавање немачке инфраструктуре, укључујући небројена културна добра хиљадугодишњег Рајха.

Драгоцен део баштине српске ликовне културе очувало је родољубље. Српски колекционар, Јоца Вујић из Сенте, већи део живота посветио је сакупљању и очувању највреднијих дела романтизма и бидермајера XIX века. Бранко Поповић, сликар и декан Техничког факултета у Београду, сакрио је од Немаца за време окупације и спасао од америчког бомбардовања на Ускрс 1944. године неколико најважнијих дела из колекције Јоце Вујића, поклоњених факултету. Тако је сачувана једна од најлепших слика Ђуре Јакшића, романтична *Девојка у плавој*, као и портрет *Уметникова супруга Софија Дели* Константина Данила, бисер српског бидермајера.⁵⁴

⁵¹ Томић, *Споменици културе*, 71.

⁵² Енглескиње су биле познате током тридесетих и четрдесетих година у Тоскани под надимком *Scorpioni*, такође по бритком хумору, тврдоглавости, одбојности према фашизму, љубави према италијанској уметности, а нарочито према фреско-сликарству. Видети: Violet Trefusis, *Memoirs of an Armchair* (London: Hutchinson, 1960).

⁵³ Видети: Gitta Sereni, *Albert Speer: His Battle with Truth* (London: Picador, 1995); Albert Speer, *Inside the Third Reich* (London: Phoenix, 1970).

⁵⁴ Пријезда Поповић, „Богата збирка Јоце Вујића,“ *Политика*, 12. новембар 2009, <http://www.politika.rs/rubrike/Kultura/Bogata-zbirka-Joce-Vujica.sr.html>.

Анонимни појединци умеју да препознају и често да заштите вредно наслеђе које су институције и држава занемариле. Њихова заслуга је утолико значајнија што се не питају коме споменик припада, у чијој је надлежности и какву ће корист од њега имати. Појединци претрајавање споменика културе доживљавају као моралну обавезу.

Коме припада Дворац Шпицер? Да ли је то баштина породице Шпицер, власништво државе Србије, Војводине, Мађарске, Беочинаца, нас појединаца? Ко ће и када о томе да одлучи?

Нико не штити Дворац Еде Шпицера – он је био први, последњи и једини прави власник. Његовим одласком здање је препуштено само себи. Оно има, истина, власника који по сили закона полаже право на њега, али та чињеница готово да нема никакав значај. Идентитет споменика формирао се крајем XIX и почетком XX века. Већ седамдесет година Дворац који не припада никоме, бори се сопственим својствима која носи у себи, да задржи одлике које га чине спомеником културе, због којих га је држава прогласила културним добром и ставила под своју заштиту. Од те заштите ово културно добро није имало ништа. Напротив, заштита државе делимично је допринела да здање постане „недодирљиво“ и удаљено од могућих претендената који би га обновили и одржали. Држава Србија дозволила је да Дворац Шпицер тавори као типичан пример баштине у кризи.

Овим радом учињен је покушај да се дође до одговора на питање чија је баштина Дворац Шпицер и шта је довело до његовог пропадања. Без дилеме, али са жаљењем, констатује се да здање које преживљава напуштено, без намене, руинирано, разорено и понижено – није ничија баштина.

Извори:

- Hegedus, Attila. „A beocsini (belcsényi) kastély.“ *Magyar Szó: a demokratikus közvélemény napilapja* (25. januar 2010).
- Nikolić, Ivana. „Mladen Radulović: Povratak u javnost.” *Hello!* (17. februar 2012), <http://www.hellomagazin.rs/mladen-radulovic-povratak-u-javnost/>.
- Pecze, Rozsa. „A Belcsenyi (Beočini) Spitzer kastely.“ *Bácsország: vajdasági honismereti szemle* (2007).
- Tanjung. „Špicеров замак у Беочину uskoro restoran!” *Vesti Radio televizije Vojvodine*, (25. decembar 2008), http://www.rtv.rs/sr_lat/vojvodina/spicеров-zamak-u-beocinu-uskoro-restoran!_101154.html.
- В. Х. „Дворац Шпицер улази у бедекере.” *Дневник* (24. април 2012), <http://www.dnevnik.rs/vojvodina/dvorac-spicer-ulazi-u-bedekere>.
- Поповић, Пријезда. „Богата збирка Јоце Вујића.“ *Политика* (12. новембар 2009), <http://www.politika.rs/rubrike/Kultura/Bogata-zbirka-Joce-Vujica.sr.html>.
- Слатинац, Јован. „Године руше Шпицеров дворац.“ *Политика* (6. март 2011), <http://www.politika.rs/rubrike/Srbija/Godine-ruse-Spicеров-dvorac-u-Beocinu.sr.html>.
- Станковић, Дана. „Занимљива Србија: стари замак у Беочину. Дворац изгубљених душа.“ *Политика Магазин*, (5. децембар 2010), <http://www.politika.rs/rubrike/Magazin/Dvorac-izgubljenih-dusa.sr.html>.

Литература:

- Асман, Алаида. „О метафорици сећања.“ *Реч* 56-2 (1999).
- Belegišanin, Milan. *Snovi zatravljenih kula. Legende o zamkovima Vojvodine*. Beograd: Admiral Books, 2008.
- De la Bedoyere, Guy. *Castles*. London: Star Fire, 2006.
- Ernyey, Gyula. *Hungarian Critic on the Aesthetic Movement*. Budapest: Hungarian University of Craft and Design, 1999.
- Harris, John. *A Garden Alphabet*. London: Octopus Books, 1979.
- Lindinger, Harry. *Domovi kraljeva*. Beograd: Vuk Kardžić, 1978.

- Pandžić, Ana. *Reprezentativna kulturna baština Vojvodine. Dvorci, kašteli, letnjakovci*. Beograd: Admiral books, 2007.
- Sereni, Gitta. *Albert Speer: His Battle with Truth*. London: Picador, 1995.
- Šola, Tomislav. *Marketing u muzejima*. Beograd: Clio, 2003.
- Speer, Albert. *Inside the Third Reich*. London: Phoenix, 1970.
- Trefusis, Violet. *Memoirs of an Armchair*. London: Hutchinson, 1960.
- Гадамер, Ханс-Георг. *Европско наслеђе*. Београд: Плато, 1999.
- Гроздановић, Саша, Маја Попов и Вања Томашев. „Ревитализација дворца Шпицер у Беочину.“ у: *Зборник радова Рударско-геолошког факултета* (Београд: АГМ књига, 2010).
- Кадиевић, Александар. „Живот и дело архитекте Драгише Брашована (1887-1965).“ *Годишњак града Београда XXXVII* (1990).
- Панцић, Ана. *Дворци Војводине*. Београд: Задужбина Андрејевић, 2007.
- Попадић, Милан. „Patrimonium Sancti Georgii.“ *Sintezis III* (2010).
- [Попадић, Милан]. *Простори памћења. Архитектура, баштина, уметност*. Међународни научни симпозијум. Београд: Филозофски факултет, 2011.
- Поповић, Иван. *Досадашња научна сазнања у нас као неизоставни фундамент поставке проучавања ранијих индивидуалних објеката за одмарање и сродна пребивања*. Београд: Вук Караџић, 1992.
- Станојевић, Павле. „Културна добра и њихове хуманистичке вредности.“ *Гласник друштва конзерватора Србије* 15 (1991).
- Томић, Стеван. *Споменици културе и њихова својства и вредности*. Београд: Народна библиотека Србије, Републички завод за заштиту споменика културе, 1983.
- Ћупурдија, Бранко. *Стамбена архитектура суботичких слаша, мајура и пољопривредних комбината*. Нови Сад: Прометеј, 1993.
- Фолић-Куртовић, Нађа, Предраг Медовић, Бранка Кулић и Мирјана Ђекић. *Културно наслеђе Војводине*. Нови Сад: Завод за културу Војводине, 2008.

Summary

Ана Радованац

Heritage in crisis – the Spitzer Castle in Beočin**Keywords:** *heritage, castle, memory, crisis, complexity, history, Spitzer, protection*

An attempt to draw attention to the heritage in the crisis on an example of the Spitzer Castle in Beočin is presented in this paper. By recognizing the stratification of this cultural monument, which was ruined and degraded for decades, having lost all of its previous use, certain layers of memory are summarized through the different elements of heritage and its existence through the history; former condition of the building (the family home of the Spitzers') legislation (history warning), products of the collective memory imbued with the imaginative memory elements (the legend of Nador), the potential and future of the Castle (possible commercialization of the space). The problem of the endangered legacy which survives in spite of the crisis was analyzed, aiming to establish the right of inheritance and also the final affiliation of the monument.

Дворац Шпицер у Беочину